

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК 316.614-056

ДІКОВА-ФАВОРСЬКА О.М.

ОСВІТА ІНВАЛІДІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Головне завдання освіти полягає в тому, щоб допомогти людині розкрити свій потенціал та здійснити життєві плани щодо повноцінного самодостатнього життя в суспільстві.

Освіта для інваліда – це шлях до інтеграції, до здобуття економічної незалежності, що дає змогу людині з функціональними обмеженнями здоров'я не бути утриманцем держави та власної родини, зробити свій власний внесок у розвиток суспільства.

Проте сучасний стан реалізації рівного доступу людини з інвалідністю до освіти, у тому числі вищої, значно формалізований і не відповідає реальним потребам та можливостям інвалідів. Вітчизняна система освіти також не готова до кардинальних змін із забезпечення інклюзивної форми навчання.

Українське законодавство гарантує забезпечення рівних прав інвалідів на доступ до освіти. Згідно зі ст.21 Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” [1], держава гарантує дітям-інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. Дошкільне виховання та навчання здійснюються в спеціальних або загальних закладах. При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці інвалідів поряд із загальними допускаються альтернативні форми навчання. Під час вступу до вищих навчальних закладів

I–IV рівня акредитації абітурієнти-інваліди мають переважне право на зарахування. Щорічно неповну середню освіту в Україні здобуває близько 7 тис. дітей інвалідів. Продовжити навчання вони можуть у п'яти спеціалізованих навчально-виховних закладах інтернатного типу. Це Харківський обліково-економічний технікум інтернат, Житомирський технічний ліцей інтернат, Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум інтернат, Луганське професійно-технічне училище інтернат, Самборське професійно-технічне училище інтернат, які створюють умови для професійної реабілітації, здобуття робітничих професій та спеціальностей для цієї вразливої категорії молоді, що має I–II групу інвалідності. Щороку до цих закладів вступає понад 500 дітей-інвалідів. Єдиний вищий навчальний заклад у країні, що здійснює навчання за інтегрованою моделлю, – це Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”: 7,8% студентів базової структури Університету “Україна” мають обмежені можливості здоров'я, тоді як в інших державних закладах освіти їх навчається 0,4%.

Розробка та прийняття вищезгаданих законів дали початок дії нових схем вирішення проблем інвалідності, у тому числі шляхом забезпечення рівного доступу до освіти особам з інвалідністю.

Світова практика доводить, що найбільш прогресивною системою освіти людей з функціональними обмеженнями здоров'я є інтегрована або інклюзивна освіта, яка передбачає включення осіб з інвалідністю в масовий навчальний процес. Ведучи мову про інклюзивну освіту в нашій країні, у першу чергу, наголошуємо, що введення цієї моделі не передбачає ліквідації спеціалізованих корекційних навчальних закладів і навчання осіб з інвалідністю в масовій школі або ВНЗ.

Це пов'язано з тим, що вибір навчального закладу (масовий або спеціалізований) має здійснюватися за власним бажанням батьків дитини з інвалідністю або самої особи з функціональними обмеженнями здоров'я. Це зумовлено доцільністю та можливостями самого суб'єкта навчального процесу. По-друге, досвід корекційної педагогіки в Україні має вагомий досягнення, що має бути враховано в розробці моделі інклюзивної освіти.

Переваги інклюзивної освіти полягають у тому, що людина/дитина, навчаючись разом зі здоровими однолітками, не тільки одержує знання, а й набуває необхідного соціального досвіду для входження в самостійне, відносно незалежне життя. Отримуючи можливості змінити своє життя з перспективою економічної незалежності, яку надає вища освіта, престижна спеціальність, людина зі значними порушеннями здоров'я виходить зі стану "відчуження", "виокремлення" й починає жити повноцінним життям, не позиціонує себе як окрему категорію суспільства. З іншого боку, навчання разом з інвалідами в дітей/студентів без порушення здоров'я сформує адекватну думку про інвалідів, що, безумовно, подолає стереотипне ставлення до цієї соціальної групи, надасть можливість оцінити можливості, хист, таланти на "близькій" відстані безпосередньо в процесі навчання та позааудиторній діяльності. Тому надзвичайно актуальним є вивчення міжнародного досвіду навчання людей з функціональними обмеженнями здоров'я.

Метою статті є вивчення досвіду розвинутих країн з реалізації права людини з функціональними обмеженнями здоров'я на освіту, у тому числі на вищу.

Термін "інвалід", що перекладається з латинської як "недієздатний", за кордоном практично вилучено з обігу, а його використання щодо "нетипових" людей вважається порушенням їх прав.

Поняття "реабілітація" передбачає повне відновлення правового статусу особистості в суспільстві, тобто це поняття має юридичне значення.

У медичному, соціально-етичному розуміння термін "реабілітація" використовується з певним значенням як комплекс заходів з інтеграції інвалідів у суспільство. Одним із найважливіших факторів інтеграції є рівний доступ до освіти як "ліфта" соціальної мобільності.

Досвід Німеччини як розвинутої соціальної держави може слугувати прикладом організації системи навчання осіб з фізичними обмеженнями здоров'я.

Цікавим є той факт, що німецькі фахівці вважають за необхідне професійно супроводжувати абітурієнта в питанні вибору професії та навчального закладу. Це здійснюється в службі зайнятості та в навчальному консультативному бюро ВНЗ. Особливою формою навчання для цієї категорії студентів є заочне навчання. Воно дає змогу опанувати професію за умов недосяжності навчання на очній формі. Місце навчання, час і термін навчання при заочній формі визначають самі студенти. Навчальні матеріали доставляють поштою; індивідуальне обслуговування здійснюється в навчальних центрах або по телефону, електронною поштою, а в особливих випадках – при домашньому відвідуванні. Повний курс заочного навчання з отриманням диплома здійснюється в заочному університеті м. Хаген.

Кожен ВНЗ має студентський гуртожиток, де враховані потреби людей з фізичними обмеженнями здоров'я. За потреби, кімнати для цієї категорії студентів можуть бути додатково обладнані та пристосовані до різних форм нозологій, включаючи алергію. Існують гуртожитки, де здійснюється щоденний догляд за хворими студентами; у деяких випадках, крім догляду, студенти-інваліди забезпечуються транспортом. У студентських бібліотеках обладнані місця для інвалідів; передбачено надання матеріалів зі шрифтом для сліпих та відеоматеріалів для студентів зі зниженням слуху. Комп'ютерні класи також мають спеціально обладнані робочі місця з роздільною клавіатурою; збільшеними або зменшеними клавішами, посиленою глибиною натиску тощо. У кожній аудиторії передбачені диктофонні пристрої.

Існують певні правила в організації екзаменаційної сесії та при контролі поточної успішності. Так, враховуючи особливі потреби студентів, з метою вирівнювання їх недоліків пропонується продовження письмового іспиту або заміна усного іспиту на письмовий за умов порушення мовної функції; складання іспитів без присутності інших студентів, подовження терміну виконання домашнього завдання тощо [2].

Франція є лідером зі створення комп'ютерних навчальних програм для людей з порушенням зору, слуху, рухової діяльності. Комп'ютер виступає засобом, який полегшує самореалізацію, процес спілкування та навчання. Французькі вчені розробили надчутливі клавіші та “мишки” для частково паралізованих людей, а для тих, хто не може користуватися клавіатурою, існує пакет програм, який містить віртуальну клавіатуру на екрані. Особа з функціональним обмеженням здоров'я за допомогою спеціальної кулі рукою або підборіддям натискає необхідну кнопку.

Для повністю нерухомих людей розроблена можливість користуватися комп'ютером за допомогою руху вії. Для дітей, які хворіють на епілепсію, розроблені комбінації символів, які запобігають появі криз.

Безумовно, усі вищезгадані засоби дають змогу найбільш ефективно навчати та контролювати знання особи з фізичним обмеженням здоров'я. У квітні 1999 р. Міністерством освіти і соціального захисту Франції було затверджено план-проект Handiscol (навчання дітей з обмеженими можливостями), метою якого було забезпечення якісною освітою людей з фізичними обмеженнями здоров'я, надання інформації про права батьків, що виховують дитину-інваліда, забезпечення їх знаннями про можливі шляхи допомоги своїм дітям засобами сучасних технологій [3].

Система освіти в Канаді законодавчо передбачає можливість навчання інвалідів на всіх рівнях: від школи до ВНЗ. Переважає форма інтегрованого навчання, застосовуються спеціальні технічні засоби та індивідуальні програми. Серед студентів канадських університетів 1% становлять інваліди, в Україні – 0,4%.

До речі, Канада є першою країною, яка до своєї конституції включила положення про рівні права інвалідів.

В Індії існує Білль про інвалідів, який також передбачає позитивну дискримінацію інвалідів, надаючи їм особливі права в освіті, зайнятості, податкових пільгах тощо.

Так, дітям-інвалідам надається право безкоштовної й обов'язкової освіти шляхом організації різних форм навчання (спеціалізованої, інтегрованої, неформальної). Вищезгаданий Білль передбачає фінансову підтримку у вигляді надання безкоштовного обладнання, здійснення наукових розробок з метою створення технологій навчання інвалідів адаптації навчальних програм для полегшення доступу людей з фізичними обмеженнями здоров'я до освіти.

У 1988 р. Конгрес США прийняв Закон про допомогу особам з інвалідністю через використання технічних засобів, відомий як Тек-Акт, який визнає фізичні обмеження “природним елементом людського існування”, який “жодним чином не зменшує” права кожного на “незалежність, самовизначення, змістовну кар'єру або повну участь” у “загальному, економічному, політичному, соціальному, культурному, освітньому” житті американського суспільства [4]. Закон про освіту для осіб з інвалідністю додатково передбачає право кожної дитини на допоміжні засоби, необхідні для здобуття освіти.

Тек-Акт дає змогу виділяти штатам кошти на розвиток програм і проектів з метою інформування громадян про існуючі засоби й допомоги людям обрати та отримати ті, що їм необхідні.

У Фінляндії на законодавчому рівні закріплена інтеграція реабілітаційної діяльності у сферу соціального захисту населення, охорони здоров'я, зайнятості, освіти, а також сформовані механізми їх співпраці.

До Закону про охорону здоров'я внесені положення про адаптаційне навчання, метою якого є засвоєння всіх можливостей для соціальної інтеграції інвалідів.

Особливу увагу в законодавстві Фінляндії приділено професійній реабілітації інвалідів, яка представлена трирівневою системою інтеграції

навчання, професійної освіти, перепідготовки інвалідів, навчання на робочому місці, а також професійної орієнтації й забезпечення зайнятості, професійного розвитку та оцінювання результатів реабілітації [5].

Висновки. Отже, проаналізувавши досвід західних країн у реалізації рівності прав своїх громадян щодо доступу до освіти, у тому числі вищої, можна дійти висновку, що Україна тільки декларує такі можливості, а інваліди так і залишаються непоміченими зі своїми мріями та надіями реалізуватися в цьому житті. Навіть забезпечене законодавством право на пільгове зарахування до ВНЗ абітурієнта з інвалідністю не вирішує цієї проблеми, тому що вищі навчальні заклади через свою непристосованість, архітектурну, транспортну, методичну та психологічну неготовність не можуть реалізувати завдання з надання якісної вищої освіти студентам з особливими потребами.

Необхідні кардинальні зміни в системі освіти, в тому числі вищій, у питанні формування інклюзивної моделі навчання, яка передбачає створення необхідних, спеціальних умов, тобто доступної інфраструктури в навчальних закладах, забезпечення необхідним обладнанням, спеціальними технічними засобами.

Терміново треба вивчити практику використання комп'ютерних технологій західних спеціалістів, що допоможе організувати якісний навчальний процес для студентів з різними нозологіями.

У вищих навчальних закладах і аспірантурах бажано ввести спеціальні курси з методики викладання в інтегрованих групах, що посилить методичну складову освітнього процесу інвалідів.

Проте все вищезгадане можливе за умов державного фінансування спеціальних соціальних програм, і це має бути невідкладною умовою вирішення питання забезпечення рівних прав та можливостей людей з функціональними обмеженнями здоров'я.

Література

1. Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" від 23.02.2006 р. № 3483-IV.
2. Innovationskollegs fur neue Lander // Forschung. – Weinheim, 1993. – № 3. – S. 29.
3. Perriault J., Sautron Chr. The use of information technologies in the French education system // J. Inform. Science. – L., 1992. – V. 18. – № 4. – P. 273–282.
4. Закон об образовании для лиц с инвалидностью, 1988 год, США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.invalid.kz/index.php?p=404.

Дікова-Фаворська О.М. Освіта інвалідів: міжнародний досвід

У статті актуалізовано проблему здобуття освіти, у тому числі вищої, людьми з функціональними обмеженнями здоров'я як шляху виходу із соціальної "виключеності". Проаналізовано досвід розвинутих зарубіжних країн у питанні надання освітніх послуг людям з інвалідністю.

Ключові слова: *освіта, особа з функціональними обмеженнями здоров'я, соціальна виключеність, міжнародний досвід, інвалідність.*

Дикова-Фаворская Е.М. Образование инвалидов: международный опыт

В статье актуализируется проблема получения образования, в том числе высшего, людьми с функциональными ограничениями здоровья как пути выхода из социальной “исключенности”. Анализируется опыт развитых зарубежных стран в вопросе предоставления образовательных услуг людям с инвалидностью.

Ключевые слова: образование, люди с функциональными ограничениями здоровья, социальная исключенность, международный опыт, инвалидность.

Dikova-Favorska O.M. Education of the invalids: international experience

The article deals with the problem of education, including higher education, for people with functional restrictions of health; education is analyzed as the possible way out from social “exclusion”. The experience of highly developed foreign countries, concerning the question of educational services for invalids is analyzed.

Key words: education, people with functional restrictions of health, social exclusion, international experience, invalid.